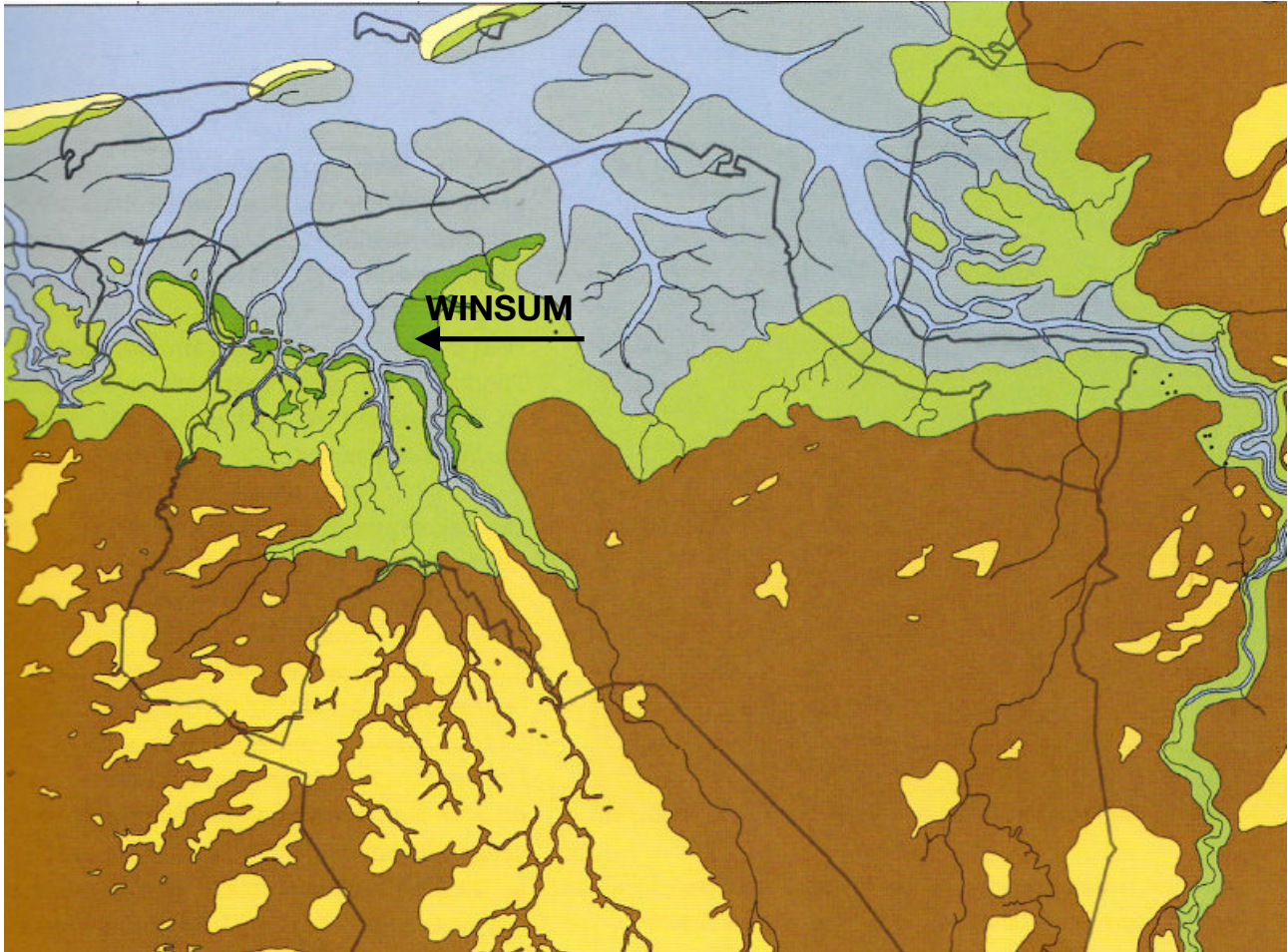

Infobestand fietsroute kust 2.

De zeekust heeft het hele woongebied van Noord Groningen eeuwenlang bepaald en gevormd. Tijdens deze fietstocht zullen we de ze e en de invloed en de historische sporen overal ontdekken. Een fietstocht langs de zee en kwelder heeft een adembenemende rustgevende invloed.

Aan deze kaart is goed te zien dat 500 v. Chr. De kustlijn (huidige kust lijn met de donkere lijn aangegeven) er heel anders uitzag. Rond 500 v chr. werden de eerste wierden (zwarte stipjes op de kaart) opgeworpen. Winsum lag an de mondig van de Hunze en vormde ene belangrijke toegangspunt voor het latere Groningen. Bruin= veen, geel=zand, groen zeekleigebied, grijs kweldergebied.

a. Schaphalsterzijl.

Schaphalsterzijl is een buurtschap op de plek waar het Winsumerdiep uitmondt in het Reitdiep. Op deze plek liggen de zijlen (uitwateringssluizen) Winsumerzijl (1653) en Schaphalsterzijl (1733, oorspronkelijk 1459), de schutsluis Nieuwe Sluis (1890) en het gemaal Schaphalsterzijl (2005). De plaats is genoemd naar de Schaphalsterzijl, die haar naam weer ontleent aan de Schapehals, een bocht in het Reitdiep ten zuiden van de sluisen.

De buurtschap heeft naast het gemaal een kleine boerderij waarin oorspronkelijk de sluiswachter woonde, een houten loods (werkplaats) — beide zijn monumenten. Aan de overzijde van het diep staat, net achter het gemaal, nog een woonhuis. De Schaphalsterzijl en Winsumerzijl hebben beiden een waterspuwer. Boven op de Nieuwe Sluis staat een windwijzer met het wapen van het vroegere waterschap Hunsingo.

Schaphalsterzijk en Winsumerzijk.

Voor de aanleg van de zijlen waterden de maren in het gebied af op de Fivelboezem, (gebied waar nu de Eemshaven ligt) die in de loop van de late middeleeuwen steeds verder werd bedijkt en dichtgeslibt.. Toen echter de opslibbing van de buitendijkse gronden steeds verder toenam ontstonden problemen met de afwatering en werd besloten eom de afwatering voortaan te regelen via de in 1361 gebouwde Winsumerzijk . Om dit te bewerkstelligen moesten nieuwe diepen worden gegraven. De Winsumerzijk was niet geschikt voor deze vergroting van haar achterland en om die reden werd in 1459 een nieuwe houten zijk gebouwd ten noorden van de Schapehals; de Schaphalsterzijk. Het [Winsumerdiep](#) werd hiervoor doorgetrokken naar het Schaphalsterzijk.

In de Tachtigjarige Oorlog werd er een schans aangelegd bij de zijk door Staatsgezinde troepen. In 1581 werd deze schans veroverd door Spaanse troepen. Tijdens deze vijandelijkheden werd de houten zijk in brand gestoken. De zijk werd vervolgens weer hersteld.

In de loop der eeuwen verzandde het Reitdiep steeds verder en in 1629 werd een meander van het Reitdiep bij Garnwerd afgesneden (het [Oude Diepje](#)), waardoor de oude Winsumerzijk overbodig werd. Deze wordt sindsdien [Oldenzijk](#) genoemd. Ter vervanging hiervan werd een nieuwe stenen Winsumerzijk aangelegd direct ten noorden van de Schaphalsterzijk. Deze zijk werd ontworpen door stadsbouwmeester Anthoni Verburgh. De werkzaamheden hieraan begonnen in 1635. In 1636 werd een nieuwe uitwateringsgeul gegraven en in 1637 werd de oude Winsumerzijk gesloopt. In 1638 waren de werkzaamheden voltooid.^[1] Iets daarvoor werd in 1632 het zijlvester-timmerhuis gebouwd; de voorganger van het huidige waarmanshuis.

Tussen 1660 en 1662 zijn waarschijnlijk de sluisdeuren vervangen en mogelijk andere reparaties gepleegd, getuige een in 1660 gegoten [sluispot](#) (draaischarnier) van de Winsumerzijk (nu in [Groninger Museum](#)) en een gedenksteen met het jaartal 1662. In 1669 en 1733 werden plannen gemaakt voor een stenen Schaphalsterzijk, omdat de houten zijk veel onderhoud vergde en begin 18e eeuw tevens begon te lekken. In 1734 werd vervolgens de bouw van een stenen sluis aanbesteed. De nieuwe stenen Schaphalsterzijk werd geplaatst tussen de gebinten en op de vloer van de oude houten sluis. In 1790 werden beide zijlen voor het in die tijd astronomisch hoge bedrag van 48.000 gulden vernieuwd omdat bij hoog water er water onder de sluisen door kon sijpelen, wat op termijn kon leiden tot het wegspoelen van de grond eronder.

Nieuwe Sluis en latere reparaties.

Tussen de beide zijlen lag een eilandje dat bij de herstelwerkzaamheden van 1790 een stenen muur kreeg en in 1890 werd vervangen door een [schutsluis](#) ([keersluis](#)), de **Nieuwe Sluis**, om zo de scheepvaart te bevorderen.^[2] In dat jaar werden ook de gedenkstenen geplaatst (1662) en (1733) in de beide oude sluisen. Zo liggen er sindsdien drie sluisen vlak bij elkaar. In 1843 werd het huidige waarmanshuis gebouwd op de plaats van het oude zijlvester-timmerhuis. In 1882 werden verschillende aanpassingen gedaan aan dit waarmanshuis.

Nadat in 1877 de dijk bij zoutkamp gereed was gekomen en eb en vloed waren verdwenen, werd in 1890 de Dam tussen de beide sluisen verwijderd en vervangen door een nieuwe sluis. Tussen 1916 en 1917 werden de sluisen vernieuwd, waarbij de houten puntdeuren van de Winsumerzijk en de Schaphalsterzijk werden vervangen door stalen schuiven. Alleen de Nieuwe Sluis behield haar bestaande puntdeuren. Deze werden pas in 1948 verwijderd. In 1956 werden tevens schotbalken aangebracht bij deze sluis. In 1965 werden de houten brugdekken vervangen door een betondek.

Nadat de zeedijken op deltahoogte waren gebracht en in 1969 de [Lauwerszee](#) werd afgesloten, verloren de sluisen hun functie. Sindsdien werden de sluisen decennialang verwaarloosd. In 1963 werd een weg aangelegd over de sluisen, waarbij over de Nieuwe Sluis een brug werd gebouwd.

Renovatie en bouw gemaal[[bewerken](#)]

In 1995 nam het waterschap Noorderzijlvest het besluit om de drie sluisen af te breken, om plaats te maken om op deze plek een waterniveaoverschil te creëren in het kader van het opvangen van de gevolgen van de [bodemdaling](#) voor de waterbouwkundige [kunstwerken](#) als gevolg van de Groningse [aardgaswinning](#); in een deel van het waterschap steeg het waterniveau namelijk steeds verder. Dit vormde het begin van een 10 jaar durende strijd over de plek. Gealarmeerde burgers richtten namelijk daarop de 'werkgroep behoud en restauratie Schaphalsterzijk' op die in december 1995 werd omgezet in de 'Stichting Behoud Schaphalsterzijk'. Na het indienen van 1600 handtekeningen tegen de sloop, besloot het waterschap de sloop niet door te zetten, maar een nieuw plan te maken: De zijlen zouden worden gerestaureerd en om het niveaoverschil te realiseren werd er pal naast een gemaal gebouwd. Dat was echter tegen het zere been van de tegenstanders, die dit nieuwe gemaal niet vonden passen op deze plek qua sfeer en karakter; het 'historische ensemble' zou er door worden aangetast. Nadat bezwaren niets opleverden startten zij een

juridisch gevecht tegen de bouw van de sluis. Ook kwamen ze met een alternatieve locatie; aan de westrand van het dorp Winsum bij de rioolzuiveringsinstallatie was ook een geschikte plek. De raad van de gemeente Het Hogeland die de bouw aanvraag behandelde, vond dit echter een 'inbreuk op het open landschap en de onmiddellijke omgeving' en wees het voorstel in 1998 af, om er enkele jaren later overigens wel een windturbine toe te staan. In hetzelfde jaar werden op voordracht van de stichting het sluiscomplex en de sluiswachterswoning aangewezen als rijksmonument. De bouw aanvraag voor het nieuwe gemaal werd echter goedgekeurd. In 2002 werd begonnen met de voorbereidende werkzaamheden. In september 2002 vernietigde de Raad van State echter de bouwvergunning, maar na een nieuw raadsbesluit konden de werkzaamheden in het voorjaar van 2003 worden hervat. De restauratie en bouw kostten 9 miljoen euro en werden grotendeels bekostigd door de NAM als veroorzaker van de bodemdaling. In november 2005 kwamen de restauratie van het oude sluiscomplex en het nieuwe gemaal Schaphalsterzijk gereed.

b. De Kromme raken Schouwerzijk.

Het dorp is vernoemd naar de wierde schouwen dat even buiten het dorp ligt en de zijl (uitwateringssluis) in de Kromme Raken. De Kromme Raken is het restant van de oude Hunze. Rond de periode 1000-1200 is de Lauwerszee ontstaan en heeft de Hunze zijn verloop verlegt naar Zoutkamp i.p.v. naar het gebied waar nu ongeveer Pieterburen ligt. Schouwen kan een doorwaadbare plaats betekenen of een veerpont. Dus een bereikbare plaats om de Hunze/Reitdiep over te steken.

De eerste vermelding van de sluis (aqueductui in Schuwum) dateert van 1371 in een oorkonde over het onderhoud van het zijldiep, vroeger de Hunze geheten. Rondom de sluis is in de loop van de tijd bewoning ontstaan. De zijl bestaat nog steeds maar is niet meer in gebruik.

Eens per jaar vergaderde het bestuur van het Schouwerzijlvest in het waarhuis, de woning van de waarman. Deze bediende de zijl. Tevens bewaarde hij de zijlvesterkist met daarin het archief van het zijlvest. Het huidige waarhuis werd in 1851 gebouwd naast de zijl. In 1855 werd het Schouwerzijlvest met een aantal andere zijlvesten samengevoegd tot het waterschap Hunsingo. Het wapen hiervan siert sindsdien de gevel van het waarhuis.

In 1849 is de houten sluis vervangen door de huidige stenen zijl. De sluisdeuren en de slagstijlen zijn – getuige een gedenksteen – in 1918 vernieuwd.

Het waarhuis is nu rijksmonument. Het heeft een opvallende gek op de schoorsteen, een witte paling, hoewel veel mensen er een slang in zien.

c. Abel Stok.

Abelstok is een dorpsbos dat beheerd wordt door Staatsbosbeheer. Het bos is pas in 1923 aangelegd, maar de streek 'Abelstok' komt al veel langer voor. De sage die ik net noemde heb ik bijvoorbeeld eens gelezen in de vorm van een rijmpje dat in de Groninger Volksalmanak van 1839 stond. De sage gaat over de herkomst van de naam Abelstok en de herkomst van de dorpsnamen rondom het gebied. Ene Abel zou gewed hebben dat hij met een polsstok over het water kon springen (Abelstok). Hij sprong zó ver dat hij uit het zicht verdween en iedereen hem kwijt was. De mensen riepen: "Wee, o, wee!" (Wehe). Met Abel was echter niets aan de hand en om iedereen duidelijk te maken dat hij nog leefde, blies hij op zijn hoorn (Den Hoorn). De mensen begrepen het er zeiden opgelucht tegen elkaar: "d' Mens is er weer!" (Mensingeweer).

Één ding van deze sage is in ieder geval waar, en dat is dat de streek Abelstok aan het water ligt. Dat water heet de Kromme Raken en speelt ook een rol bij andere verhalen over de herkomst van de naam 'Abelstok'. Sommige mensen zeggen dat 'stok' zou kunnen verwijzing naar een smalle loopbrug met één leuning over de Kromme Raken. Anderen beweren dat het is genoemd naar een paal (stok) die om praktische redenen bij het water was geplaatst namens de abt van een nabijgelegen klooster – en dat 'Abelstok' dus eigenlijk van 'abtenstok' komt.

Gemaal Abelstok.

Het gemaal is aangelegd om de bodemdaling ten gevolge van de gaswinning op te vangen als het land daalt dat komt het waterpeil in dat gebied vanzelfsprekend hoger te staan. Dit wordt met een stelsel van gemalen en sluisen opgevangen.

d. Voormalig Borgterrein van Starckenborgh.

Starckenborgh, ook *Huis te Wehe*, *Borgweer* was een **borg** gelegen ten noordwesten van **Wehe-den Hoorn** en ten zuiden van de **Hoomse Vaart**.

Ludolf van Starckenborgh had in 1649, na het overlijden van zijn vader Lambert van Starckenborgh, borgheer van Verhildersum, de jurisdictie van Wehe en Zuurdijk gekregen. De borg werd daarna gebouwd in opdracht van Ludolf en zijn echtgenote Anna Catharina de Mepsche. Starckenborgh (Borgweer) werd voor de eerste maal als borg genoemd in 1679. Vanaf die tijd bleef de borg in het bezit van zijn nakomelingen, totdat na het overlijden van zijn naamgenoot Ludolf van Starckenborgh in 1821, diens zoon Edzard in 1832 de borg liet afbreken, evenals de beide schathuizen aan weerszijden van de oprijlaan direct voor de borg. Hij liet vervolgens aan het begin van de oprijlaan een nieuw huis de Weerborg bouwen. Dit huis was geen lang leven beschoren. Na het vertrek van Edzard als burgemeester van Leens in 1839 werd het landgoed verkocht en werd de Weerborg in 1840 gesloopt.

De borgstee is nog te herkennen aan de grachten en is tegenwoordig wandelgebied.

e. Kerk Hornhuizen.

Deze driezijdig gesloten 19e eeuwse zaalkerk vervangt haar middeleeuwse voorganger. De bovenkant van de 15e eeuwse toren is gesneuveld in 1815 en enkele jaren later van een nieuwe kap en vrolijk gekleurde spits voorzien. Binnen zien we een gedrukt houten tongewelf en enkele mooie grafstenen, o.a. een uit 1498 met koperen schild. Vooral in het verleden, maar ook nu nog is de koepelvormige lantaarntoren van de kerk een baken voor de scheepvaart op de Waddenzee. Kenmerkend zijn de gebruikte kleuren aan deze torenspits, fel geel en rood.

In de 21e eeuw is de kerk het dorps huis en trouw- en rouw locatie van Hornhuizen. Er zijn ook exposities (over trouw en rouw en alles wat daar tussen zit). De toren is ingericht als uitkijkpunt over het landschap. Zie verder: kerkhornhuizen.nl/ Sleuteladres(sen): Breweelsterweg 8; tel. 0595-481236;

f. Zeedijk, kwelders en wadden en de slaperdijk.

De Ommelanderzeedijk is een zeewaterkering langs de kust van de Nederlandse provincie Groningen.

De naam verwijst naar de Ommelanden, het gebied dat door de dijk wordt beschermd. Het gebied is onderdeel van dijkkring 6. De dijk loopt van de Nieuwe Statenzijl tot aan Lauwersoog en is in de jaren 80 op deltahoogte gebracht.

De deltahoogte van een waterkering is de vereiste hoogte zoals vastgesteld op grond van de Deltawet die van kracht was tussen 1957 en 2005. In 2005 is de Deltawet opgegaan in de Wet op de waterkering, waarbij nieuwe vereiste dijkhoogtes zijn vastgesteld, die niet meer worden aangeduid als deltahoogte. De Deltawet en zijn opvolger stellen dezelfde eis, namelijk dat de zeekering voldoende hoog en stevig is om tegen een bepaalde zeldzaam zware stormvloed bestand te zijn. De zeldzaamheid (normfrequentie) is op grond van kosten-baten overwegingen vastgesteld op eens per 10.000 jaar voor Noord- en Zuid-Holland, eens per 4000 jaar voor Zeeland, Texel, Friesland en Groningen, en eens per 2000 jaar voor de Friese Waddeneilanden. In 2017 is overgestapt op de overstromingsrisicobenadering; dit is vastgelegd in de opvolger van de Wet op de waterkering: de waterwet.

De provincie Groningen slechts één zeedijk kent, is in het dagelijks spraakgebruik nauwelijks behoefte voor een eigen naam, met als gevolg dat de naam vrij onbekend is.

Een slaperdijk is een landinwaarts gelegen reservedijk bij een zeedijk, op een plaats waar het risico van dijkdoorbraak groot is. Daarnaast zijn slaperdijken vaak oude dijken waarvan de direct waterkerende functie is komen te vervallen door de aanleg van de nieuwe voorgelegen dijk. De slaperdijk is potentieel zeeverend, en ligt als het ware te slapen. De nieuwe zeedijk wordt dan ook wakerdijk genoemd. Een extra slaperdijk wordt ook wel dromerdijk genoemd.

Kwelders.

Op de grens van land en zee vind je op sommige plekken begroeide stukken land. Dit zijn kwelders. Bij storm of een extra hoge waterstand komt een kwelder onder water te staan. Meestal liggen kwelders langs ondiepe getijdengebieden zoals de Waddenzee. Wat maakt de kwelders zo bijzonder?

Bescherming

Kwelders hebben in Nederland een belangrijke functie. Ze bieden in zekere mate bescherming tegen de zee. Net als de duinen langs het strand. Kwelders zijn begroeide gebieden die buitendijks liggen (dus aan de kant van de zee). Bij hoogwater staan ze (deels) onder water, maar bij laagwater komen ze droog te liggen. De kwelders breken de kracht van hoge golven nog voordat ze de dijk bereiken.

Nieuw land

Als de kwelders onder water komen te staan, wordt er zand en slib meegevoerd door het zeewater. De planten die op de kwelders groeien, houden deze zand- en slibdeeltjes vast waardoor het niet terugspoelt. Hierdoor wordt de kwelder stukje bij beetje opgehoogd. Er komen vervolgens nieuwe plantensoorten en zo ontstaat er uiteindelijk 'nieuw land'. In delen van Nederland heeft de mens dit proces wel eens een handje geholpen, maar tegenwoordig zijn kwelders beschermde gebieden. Ze worden dus niet meer gebruikt voor landaanwinning zoals dat heet.

Planten op de kwelders

De planten die op de kwelders groeien zijn van het stoere soort. Ze moeten er immers tegen kunnen om zo nu en dan overspoeld te worden door een flinke bak zout water. Maar denk ook aan de sterk wisselende temperaturen, de wind en de golfslag. Alleen de planten die zich onder deze omstandigheden kunnen handhaven blijven over. Dit worden de 'zout verdragende planten' genoemd. De meest bekende hiervan is zeekraal. Een plantje dat eetbaar is (tegenwoordig kun je het zelfs in de supermarkt krijgen) en bovendien heel erg gezond!

De ene plant kan meer zout verdragen dan de andere. Daardoor is er veel verandering in de begroeiing als je vanaf de zeekant van een kwelder richting het land loopt. Naast zeekraal (dat zowat in de zee groeit) zie je bijvoorbeeld Engels slijkgras. Verderop, op de waterlijn groeit het kweldergras. Daarna zie je lamsoor, zeealsem en melde.

Overleven

De zoutplanten hebben verschillende tactieken om te kunnen overleven. Zo hebben veel kwelderplanten een systeem in hun bladeren dat ervoor zorgt dat het overschot aan zout dat wordt opgenomen weer wordt geloosd. Andere planten slaan al het zout dat ze 'binnen' krijgen op in de onderste blaadjes die (als het ze teveel wordt) afsterven, waardoor de rest van de plant kan overleven.

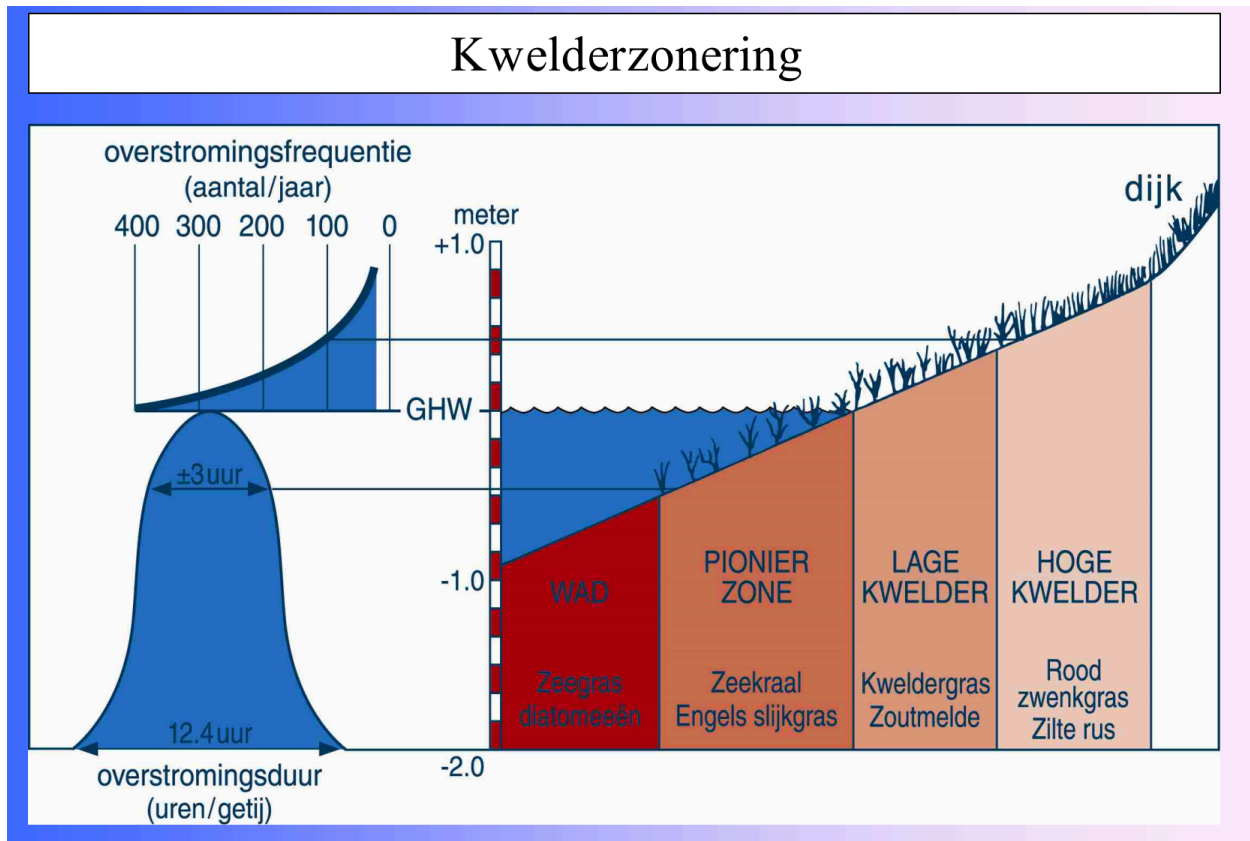
Een zoutplantje met een heel aparte naam, de schijnspurrie, is zelfs zo handig geworden in het overleven, dat ze haar bloemen kan beschermen tegen het zout door bij hoogwater de blaadjes te sluiten. Dankzij de luchtbel die er tussen de bloemblaadjes ontstaat, kan het mooie bloempje overleven, zoals dit filmpje laat zien.

Dieren op de kwelder

Er zijn ook diersoorten die gebruik maken van de omstandigheden op de kwelders. Het zijn vooral landdieren. Ganzen bijvoorbeeld. Rotganzen voeden zichzelf met kweldergras, dat een beetje zoet smaakt. Net als de toppen en het zaad van zeekraalplantjes. Af en toe zie je ook een haas die zich te goed doet aan een hapje kweldergras. Als alle plantensoorten tot bloei komen, trekken deze ook veel insectensoorten aan. Vooral wespen, bladluizen en zweefvliegjes.

Toelichting tabel volgende pagina

- De overgang van dijk naar kwelders en wad. GHW: gemiddeld hoogwater
- De begroeiing verschilt dus ook sterk tussen hoge en pagekwelder.
- **Diatomeeën** vormen een **stam** van **encellige algen** met een **exoskelet** van **kiesel (siliciumdioxide, SiO₂)**.
- Slikken en schorren zijn slecht synoniemen voor wadden en kwelders.

g. Feddema's Plas.

De Feddema's plas is ontstaan uit kleiwinning voor het ophogen van de dijken. In 1924 kocht het waterschap het terrein van naamgever Feddema, waarna het in 1996 geschonken werd aan Het Groninger Landschap. Kenmerkend zijn de wuivende rietvelden rondom de plas, daarbuiten zie je een meer dichte wilgenbegroeiing. Het meest bijzondere aan de Feddema's plas is de strook vlak rond het water. Daar groeien planten die het zoute water kunnen verdragen, zoals gewoon kweldergras, schorrekruid, zeeaster en zeekraal. Ook vind je er de zeebies: de brakwaterplant bij uitstek. Met brakke natuurgebieden als deze willen we de wadvogels en kwelderplanten ook binnendijks ruimte bieden. De Waddenzee biedt onvoldoende buitendijkse kwelderruimte voor de vogels, die daarom dankbaar gebruik maken van Feddema's plas.

h. Kolken bij de oude zeedijk.

Even voor Pieterburen is een oude kolk te zien. Tijdens de kerstfloed van 1717 zijn er tengevolge van de vele dijkdoorbraken en overstromingen enorme diepe kolken ontstaan langs de oude zeedijk. De kerkvloed was zo immens dat het water tot aan de stad Groningen 30 cm hoog stond. Volgens schattingen verdronken er in de provincie Groningen ruim 2.276 mensen.

i. Borgterrein Dijksterhuis.

Aangenomen wordt dat de oorspronkelijke borg werd gebouwd in de veertiende eeuw. De borg, vroeger aangeduid als Huis ten Dijke werd gebouwd op een zandplaat op het Wad. Hij stond daarom oorspronkelijk buitendijks. Mede daarom wordt aangenomen dat de eerste bewoners de kost verdienden met zeeroof en tot de zogenaamde likedelers gerekend moeten worden. Nadat het Klooster van Aduard zijn voorwerk op het eiland Bosch had opgegeven oefende de borgheer van Dijksterhuis het recht van strandvondst uit voor het klooster.

Na het aanleggen van een nieuwe dijk kwam de borg binnendijks te liggen. Vanwege de oorspronkelijke zandplaat lag het huis hoger dan zijn omgeving van jonge zeelei. Die ligging zorgde ervoor dat de borg zowel de stormvloed van 1570, als die van 1717 ongehavend doorstond.

Bijzonder aan Dijksterhuis is dat deze borg een van de weinige borgen is die nimmer verkocht is, maar steeds door overerving in andere handen kwam. De laatste eigenaar was Gerhard Alberda van Menkema en Dijksterhuis. Zoals zijn naam aangeeft was deze ook eigenaar van de Menkemaborg in Uithuizen. Op die borg woonde hij, Dijksterhuis hield hij echter tot aan zijn dood, in 1902, wel in stand. Een jaar later werd de borg echter toch gesloopt.

j. Bezoekerscentrum Waddenkust van Het Groningen Landschap.

Dit bezoekerscentrum is gevestigd in een uit 1867 daterend schoolgebouw in Pieterburen. Je vindt er alles over het Waddengebied. De inrichting van Bezoekerscentrum Waddenkust is ingericht op beleven en doen. Het centrum heeft bovendien een eigen winkel en verstrekt ook toeristische informatie van TIP Waddenland. Het bezoekerscentrum is in de periode van april t/m oktober geopend van : di-zo 13.00 – 17.00 uur. In de maanden november t/m maart in het weekend geopend: van 13.00 tot 16.00 uur

k. Zeehondencentrum Pieterburen.

Het Zeehondencentrum is het grootste gespecialiseerde zeehondenziekenhuis van Europa. Dagelijks zorgt een team van toegewijde dierenartsen en zeehondenverzorgers in het Zeehondencentrum voor zieke, gewonde of verzwakte zeehonden. In het bezoekerscentrum sta je midden in het zeehondenziekenhuis en kun je meekijken tijdens de verzorging van de zeehonden in verschillende fasen van de opvang. Daarnaast vind je in het bezoekerscentrum alle informatie over de twee soorten zeehonden die in Nederland te vinden zijn!

l. LAURENTIUSKERK Eenrum.

De kerk is grotendeels van baksteen gebouwd in de 13e eeuw. Van de oorspronkelijke ingangen rest alleen de zuidelijke. Binnen contrasteren wit gestucte meloengewelven met het donkerbruine meubilair. Het interieur heeft de Beeldenstorm, dankzij pastoor Louwe Fritema, overleefd. De 17e eeuw bracht ingrijpende verbouwingen: de grote toren, voltooid in 1652, grotere ramen die in de 20e eeuw weer vervangen zijn door laatromaanse ramen. Ook de toren deed vroeger dienst als vuurtoren, Tegenwoordig is de kerk onderdeel van het beschermde dorpsgezicht van Eenrum en het ligt aan het Pieterpad. Zie verder: kerkeenrum.nl/ Sleuteladres(sen): Kerkstraat 2; tel. 0595-491872;

m. Arboretum Notaoristoen.

Een arboretum is een in bomen en struiken gespecialiseerde botanische tuin, in de 18e en 19e eeuw ontstaan om uitheems groen uit te proberen, met als doel het later in eigen land verder te verspreiden. Tegenwoordig is een arboretum behalve een verzameling groen ook vaak een centrum van wetenschappelijk onderzoek en voorlichting.

Het arboretum Notoarestoen in Eenrum bevat een internationale plantencollectie met de Japanse tempelboom, Chinese vaantjesboom, Amerikaanse Sequoia's, rododendrons en nog veel meer. De tuin is het levenswerk van notaris Smit uit Eenrum, vandaar de naam "Notoarestoen": Gronings voor "tuin van de notaris". Notoarestoen is dagelijks vrij toegankelijk

n. Maarhuizen.

Maarhuizen is gebouwd op en rond een wierde (ca. 3,9 meter boven NAP) op een kwelderwal, die ruim wordt gedateerd op de Late IJzertijd tot Vroege Middeleeuwen. Bewoningsresten zijn aangetroffen tot op 1,9 meter onder NAP. Rond 1936 werd een vikingzwaard aangetroffen, in 1962 een 8e- of 9e-eeuwse lanspunt en in 1969 een bolvormig potje uit de Romeinse tijd of Vroege Middeleeuwen.

De eerste vermelding van Maarhuizen is als 'de maiori Husun' op een lijst van bezittingen van het Klooster Werden uit rond het jaar 1000.

Maarhuizen zal nooit meer dan een klein plattelandsdorpje zijn geweest. In de jaren na 1930 werd een deel van de wierde afgegraven. Tegenwoordig staan nog drie boerderijen op de wierde. De meest in het oog springende is de Enne Jans Heerd (Maarhuizen 3), een kop-hals-rompboerderij waarvoor een dwarshuis is gebouwd. De boerderij staat op de plek van het vermoedelijke voorhuis en dateert van voor 1802, het dwarshuis volgens een gevelsteen van 1854. De enige andere oude boerderij (Maarhuizen 1) dateert uit 1811, is als enige omgracht en heeft een wat nieuwer dwarshuis. Tegenover de N361 (Maarhuizen 2) stond vroeger de boerderij Sijboltsheerd uit de 2e helft van de 16e eeuw (in 2001 werden resten van een oudere laatgotische behuizing gevonden). In de jaren 1970 werd deze wegens bouwvalligheid echter afgebroken. Rond 2005 werd er een boerderij gebouwd in de stijl van de oude Sijboltsheerd.

o. Nicolaaskerk aan het Kerkpad.

Een uitgebreide beschrijving vindt u bij de route Kereken en Kloosters maar we vermelden de kerk hier om dat Nicolaas de beschermheilige van de zeelieden was.